

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

ВАШИНГТОН. РСФСР-ның даштыкы херектер министр Андрей Козырев Американын Каттышкан Штаттарынын найысалады Вашингтон хоорайга барып чоран уеде ону АКШ-тык президентизи Дж. Буш хулап алган, Россия-биле бу-гу талалы харылзааларын быыкылаарыга АКШ со-нуургалды деп, америк пре-зидент чугаалажышкынар түнелдеринге хамаарыштыр меделээни. Россия республи-када болуушкуннар дуга-йылда РСФСР-нин дашты-кы херектер министр тода-рай чугаалап бергени-биле холбаштыр өөрүп четти-ришкени президент илер-гейтээ.

НЬЮ-ЙОРК. Россия удур-тулазын амыг страте-гиялык кол принциптерин АКШ-тын президентизинге тайыдырлап чугаалаан мен деп, РСФСР-нин даштыкы херектер министр Андрей Козырев журналистерге ме-делээни. Россияда боттанды-рып турар реформаларны АКШ-тын президентизи бе-ди-биле үнелээнинге хол-баштыр сеткил ханышкы-ны Россиянын даштыкы полититинг ведомствотун удуртукчу илергейтээ.

АКШ-тык өске-даа күрү-не ажилдачылары-биле, бирги ачылган АКШ-тын күрүне секретары Дж. Бей-кер-биле чугаалажышкы-нарын ажи түнелдеринг болган деп, А. Козырев чу-гаалаан.

САН-ФРАНСИСКО. Калифорнияда «Монтгомери секьюрити» фирма АКШ-тын аймаан Совет Эвилелинге хамаарыш мур-най, биригээр чугаалаарга, өске америк фирмаларны мурнай садып алаарыны фирманын директору Сет Герш дынаткан. «Ол са-дыглаашкын дээрге, совет кижилер бодунун акашын даштыкы саарылгажы кире-иринг баштайгы шенелдеи болур» деп, Герш медел-гээ. Америк аймаан, үнелг саазынарын, бирги ачылган америк долларын Совет Эвилелинге бистик фирмасын апарып сады-лаарга, совет кижилер даш-тыкыке үнелг, бодунун ака-шын саарылгажы кире-ир аргалык болур деп, ол чу-гаалаан.

БРИССЕЛЬ. Европа ни-тиелелгезин комиссия удуртулазы-биле чугаала-жышкынарын ССР-нин күрүнелер аразыкы эконо-микти комитетинин дарга-зы Иан Силва Бельгия-нын найысаладына кылган. Европа ниитилелгезинин дууртулазын бурун ажил-лаарыкы өргөкөк, чугула-деп, ССР-нин корреспон-дентизинге ол меделгээ. Ажылч аймаан бистик чур-туус садып алынгана 500 миллион евро акаа чээлини магадылаан дууртулага ат салдыгынан Силва оон ымай дынаткан. Европа ниитилелгезинин комиссия даргазы Жан Делор-биле болгаш комиссиянын өске-даа удуртукчулары-биле чугаалажышкынарын Сил-ва кылган. Европа ни-тиелелгезинин туртууу бисте чок болгаш таарыжы болурунга, оон дууртула-зын «он ичинни ниитиле-ринге» механизмин туртуу-ла-рынга түнелг болурун арганын барыта бууредим деп, күрүнелер аразыкы эконо-микти комитетинин даргазы чугаалаан.

ЛОНДОН. Чоон Европа чурттарына, оон иштинде Совет Эвилелинге чээли тышкыры-биле тургустунган Европанын чаартылга бол-гаш болууда банкымы Со-вет Эвилелинге ийн улут туудулар төлөвилелг бот-тандырышкын чээлини тышкы дугайында шит-лирин хулап алган. Банк чоокку уеде ол туудуларын акашаладырынга 12 мил-лион 500 муң долларын ботти шиттирилгээ.

МАНАГУА. Панамаанын удуртукчу турган генерал Норвеганы амыг уеде АКШ-тын суду Майамиде шитти-тир. Суд чорудулазына чур-туу болуп, чүве чугаала-жышкынарын Никарагуа-да бистик Никарагуа президентизи турган Даниэль Ортега илергейлеп, меделгээ кылган. Наркотик-тер дээр кара-тамы ай-маан хоолтуу чорутуштар са-дылаан Американын Кат-тышкан Штаттарынын кир-леш турганынын дугайында барымдалар менде бар, ол барымдаларын судка чу-гаалап берип болур ийик мен деп, Д. Ортега дыкат-кай. Наркотиктерин сады-лааш, оортан хол акаа-хо-ректелерин, артык чокаанын өскөдө алып кем-буруулуз үчүдгелдерге Рейтанын административиянын кир-лештигени суд чорудулазын чыгарып акаа илергейлеп не-тир аргалыкы боттанды-рып Никарагуанын президентизи

турган күрүне ажилдачы-зы меделгээ.

ТОКИО. Делегейини ва-люта фондусунга Литванын кирер дээр күзелин Япония деткири деп, Япония-нын сак министр Цутому Хата чоокта чаа Литванын премьер-министр Гедимис Вагнис Токиога барып чоран уеде оон-биле уку-ражышкынарга меделгээ. Литвада амыг уеде боттан-дырып турар экономиктиг реформаларга, ылажыга ры-нок харылзааларыне шит-чиринге Япония дуулажык ботал турарын министр ды-наткан.

ОТТАВА. Россия Федера-циязынын даштыкы херек-тер министр Андрей Ко-зырев Канадага база барып чоран болган ол чуртук чаазанын, кол партиялары-нын төлөлекчилери-биле учурашкан. Канаданын даш-тыкы херектер министр-биле Козыревтин учура-жышкынары оон Канада-га барып чоранынын кол черин ээлзеп деп, ССР-нин корреспондентилери дамы-дып меделгээ.

ПРАГА. Чехословакиянын найысаладында турар дип-ломаттыг корпустун консул кидилеринин ажилдачы-лары-биле Чехословак Фе-деративиг Республиканын даштыкы херектер, сак бол-гаш иштин херектер ми-нистерстволарынын төлө-лекчилеринин учуражыш-кыны болган. Чуртук са-дыг кодексинин (садыг саа-рылга харылзааларын таа-рыштырар хоолдулар чыы-дызын) Чехословакиянын парламентизи чоокта чаа хулап алган. Ол хоолу-жулула келир чыдаын ли-варь 1-де күштүг болуп эгелээр. Ынчаарга дашты-кы капиталды чурт иштине киреринге хамаарыштыр өрткертинг хостуг болуру-не кичээлгенин учуражыш-кын үзүнде угландырган.

БОНН. 1991 чылдын де-кабрыда Европа чөвүлел-нин дээди деңгелге болур сессиязынга белеткелди ай-тырыларын Германиянын Федеративиг Республикасы-нын канцлер Гельмут Ко-ль болгаш Англиянын премьер-министри Джон Мейжор чугаалажып көргөн. Европа ниитилелгезининге ам бот-тандырып реформаларга ха-маарыштыр нити турушту ажилдап кылырынче кол кичээлгенин угландырган.

ДАМАСК. Сириянын пре-зидентизи Хафез Асад Ли-вия революциязынын удур-тукчуу Муамар Каддафи-нин бижини Дамаскиге ху-лап алган. Ливияны казан-баштыкы Абу Амар Дорда ол бижини чедир келген. Ливияны казан баштыкы амыг чурт-тура баар ботал турар. Оон соруглазын — ол чурттары-нын чээлини алыры: 1988 чылда америк пассажир са-молету Шотландияны агаар деңгелгине халапка таза-рышкан турган. Оон буруу-зуз Американын Каттыш-кан Штаттары Ливияны хамаатыларынын кырыкы-чуу каап, Ливияга удур харык хемчеглерин алып деп кыянаш турар.

Х. Асад бодунун харык бижини Ливияны казан баштыкыга туудукан бол-гаш Ливия революциянын удуртукчулуга дамыдып бээрин дилээ. Харык ча-таанын утаанын чарлаваан.

ТОКИО. Рейхан агенти-ледин дыкатканын бу-гаар алмаш. «Керей чар-тык ортулука хамаарыш-тыр совет шериг политика-зын өскөрүлүшкенин бот-тандырышкын чээлини тышкы-рылар» деп тематик се-минар Мунуру Керейин найысалады Сеул хоорай-га болуп эркен шериг округунга шериглерин кыл кол командирлерини генерал-полковник Виктор Новиков ол семинарга ки-ришкен болган. Азия де-визкарындын бодунун че-ресиктиг күштеринде 200 муң кижини ССР-нин кы-зыгыны дыкаткан.

БЕРЛИН. Саксониянын Пинта хоорайда экстремисти кенжигинин сутаары доо-жуулан. Олар бо чылдын аягы айда ыла-Букиссер-нин даштыкыла бажымын-га эмделди турган Черно-быль халазынга «качгала-нон» сурттуулага халаан. 18-тен 34 хар чедир В. ки-жени амыг-агы хуусаа-ларга шиткен. А. а. улут хуусаалы-ла 15 ай болган. Чамызын шенелгезе шит-кен.

Герман суд херекти дыка-ла чик ирген. Май 9-тан 10-че дүңдө ээрик неона-цистер «Черный легион» деп бижик акаан дыкатканыла бажымын да-нап, оларын коодалып доон совет кичизинин бажы-мын эттеп каан турган.

(СЭТА).

Мен школага 31 чыл дургузунда тыла дыл болгаш тыва чечен чогаал башкылап келдим. Ам бо хүннере удуртулга болдуруп ажилдап турар программаныс 1979 чылдын болуп турар. Ол программаны 1989 чылда катал парлааш үндүргөн. Мында калдык-даа чаа чүве чок, харын-даа мурунда про-граммалар шынары куду дээр болза частырыг чок.

8, 9, 10, 11 класстарга тыва чечен чогаалды башкыларын аай-бажы тыылабастаан. Чүге ындыгы? Бо хү-нерде ниитиледе эде тургустунушкун, ажык-чарлыг чорук, демократия-биле холбашкан ханышкыныг амыдырал-биле тыва чечен чогаалдын программа-зы шугут дуушестеэн.

Колдуула тыва чогаалчылар шугут-ту Коммунисттик партиянын үстүндө сы базар айтгышкыныг үзүндө ажилдап чораш болгаш, партияны дээр-ге үндүр мактаан чогаалчы чере чок. Кончуг ат-алдарыг чочу чогаалчылар безин партияны чангыс аэс, ийн аэс, а кончуг хой катал жанлар аайы-биле алдаржыдып мактап каалкан-ла болгай.

Шынап, чүвенин шыны херек, акаа тапарышай чамгыс-даа кичээл эртин-мес дээр болза хоорем аэс. Ону бо үе-

БАШКЫЛААРЫНЫҢ БЕРГЕЗИН

ниң байдалы-биле эде тайылбырлап, таарыштырып турда-ла, 45 минута дээр-ге тымес-батпас үе аэс-эс болгай, шак эртер. Өөреникчилерге тодаргай, быжыг билг бээр шугут-ла бодунмай баар-дыр. Өөреникчилер херекчон, хой чылда ажилдап келген бо кижиз безин эдере-п, хойпакталып каар. Ынчаар тайылбыр-лаваз дээрге база хоржон, үстүк класс-тын өөреникчилери парлагатан, радио-дан, телевизордан шугут чүвени ном-чуп, көрүп, билг турар-ла болгай. С. К. Токаны суг болза школага ханчаар башкылаарыл че? Программалар шугут шугут кааптар дээрге, мында эдере хой шак көрдүгөн болгай. Оон орнунга чүве кинирин алары база бодунмаз. Тыл-даа алгачкы, ол ком өөреникчи-лерде чок, чүгле башкыда бар дээр минчаш билгилес айттырылгар эдере.

Кол оорган билгиле берген боор. Бо бистик үениң байдалы-биле тыва чечен чогаалдын эрги программанын дүштүрүп ажилдаары тергин берге-дир. Черге бо айттырыг 1 класстан 11 класка чедир бергелзиз айттырыг деп

билгип турар мен.

Анаа немей мындыг чүүлү бижиний. Коммунисттик партиянын ажил-чору-дулазын соксатканы-биле холбаштыр бодунун коммунистер дугайында айты-рыг бар. Мен бо чылдык ноябрь 7-де үнген № 189 «Шын» солунга Сарыг-Сеп школазын башкызы Е. А. Мон-гуштув «Чаарты көрүп шимченир» деп нити эгелиг чүүлге бижээнинге сагыш-сеткилден каттыжар мен. Шынап-ла, бөдүүн, ажил-ишчи коммунистерде кан-дыг буруу бар боор. Райкомдан эгелзиз, Төп Комитетке чедир бугу дарагалары бөдүүн коммунистер ашарып-чегире-п, хемчери-сингарып келген-не болгай бис. Мен база бо башкы ышкан 25 чыл дургузунда колдуула эге органи-зация секретарылап келдим. Анаа ыр-масынчыг чүве-ле болгай, та канчап шыдажып чоран чүве, кижиз, Ылангач, кекигүн дадыгыры дээр соонда, хей-ле, 0,01 көпөөк четпес-тир суг деп-даа че-дин кээрле. Ол кекигүн дадыгыры дээр организация секретарыларын чылда та чеме кончур чүве...

Коммунисттик партиянын ажил-чору-

дулазын соксатканынга каттыжар мен. Ажил-агынын бугу адыралыга бө-дүүн коммунистер ол хире кызып ажилдап турда, ТК соора барганы ол-дур. Ам мындыг удуртулганын херээ чок харын. Чүңү канчаары? Менде мындыг тодаргай сапалдар бар.

Кааа чүвөл, «коммунистерини кеки-гүн дадыгырын эгилдиз бээр» деп то-даргай доктаал үндүргөн, ону херек кырынга боттандырыр. Ол чүгле ком-мунистерин-дир.

Чаа тургустунуп турар партияларга эрги партиянын акаа-хөргөнгөни дам-чыдып болбас.

Амыг уеде Коммунисттик партиянын ажил-чорудулазын ол хире шугуту-леп, сойталат турда-даа түнел үндү-рүп өөренип алгаш, чаа тургустунуп турар партиялар чаарты көрүп шимче-пир чугула.

Григорий НАМЗЫРАЯ.

«Материалдын гонорары «Шын» сол-унунга атар сангиче шилчилерин ди-ледим. (Авт.).

ЧОЛАЧЫ

ЧУРУКТА: Өвүрүп Хан-гайты суурнуң кедээниде бедик сынар кыдыларын-да малчынарын кыштаг-ларынга чедип, оларга хо-мүр-дашты болгаш чамдык-та мал чедиргип чедиргип берип, ол-бо халдып турар чолачы Сергей Тас-оолович Хоалым-дыр. Ында «Ком-мунизмче орук» совхозту-мурнакты чолачыларын бязээниге саадып келген. Машина-техника башкарып, ол 6 чыл четкен. Машина-зын чылдын-на боду септен алып, Дангаар-ла бедиктеп хүлээлгелериг, ону күөс-күөсчү илгит чүтүлдүг чо-руур.

Ондар ОХЕМЧИНТИН
фотот.

ӨГГЕ КЫШТААР ӨГ-БҮЛЕ ЧОК

«Мурнакчы» совхоз ни-тинин малынга мал чедип-лаа-биле белеткел алган. Ынчалза-даа септен планын күөтсезин. Совхозта шээр болгаш бола мал аэс-эс аэс. Оларын 135 малын кала-рып, акааш турар. Малчы-нар башкыларда кыштан ту-рар. Өггө кыштар өг-бүле чок. Шугут коданара электри чырыл-ла кирген. Ону чүгө хойку үш кодан-че шылбаз. Бо чылын чач-гыс аал чурттар ийн ба-жыны, бир кажанын, бир чунар-бажыны ажилдап кирген.

Бо кышка үдүр белеткел ажилдарын чогур хуусаа-лында эйн шынарыг чорут-кан малчынар бар. Олар боттарынын күжү-биле 10-15 тонна сипени белеткээп, кыштагларында чедиргип-кай. Арбай-оол Хер-теп, Эрес-оол Донгак, Аршимаа Мандалаа, Андрей Лопсан, Ачы-оол Куулар, Юрий Ооракан ниитини малын бо кыштан хүрменди амырып ал шылар магады-лаалды.

Совхозтук бода мал фер-мазында чуртталга бажы-нарын, навалаларын, кызыл-булуңу септен кылган. Кургат электи чедиргип-беле байг чүе — мыла кудукту ажилдап турары. Ону кызыр хемчеглер алдынып турар.

Совхозтук малчынары шугут бодун боду хандыра-рычче кирип, суг-саан аа-беле чайгы уеде аарып, кү-рүт, саржап, элестей бол-гаш өскө-даа чам кулажар-ларын белеткел алып, Кыш-тар чир эдин баа курал алгалаан. Малчынарын айда алып шыаанын 50 хуу-жүргөш, оларга төлөп бе-рип турар.

Малчынарын хандырыл-газында четпестер база бар. Оларга атоосады ховар баар. Көргө-даа, чугула херек брезент, аэс, уруг-лар хей, индикер, амы-чем аймаа, чигир, даган, хей-дир үзү чок болур. Районну хергеелчегер ниитиле-ле келген башкыларын малчы-нарга хулаада баугаар ийн үзгө салгылаарыне кичээл-гей салары негеттигип тур-ар.

А совхозтук дирекцияны черде эин-дир. Совхозтук ажилчыларынын социал амыдыралын экинчидерче угландып ажилдарын чору-дуп, хемчеглерин ат тур-арын дээр Николай Степан-ович Күжүктег өөрүп чег-тирерин иреткешкен.

Седик-оол ИГИТ.
Бай-Тайга район.

ЧЕ, АЪТЫГ АЖЫЛДААР-ДЫР

Машина-техника чок уеде алыг бугула ажилдаар ажилдап чораш бис. Кыр-чаар материалдар чедиргеп, оларын өртөз угалды бер-ген уеде ажилдагы алы-ты ажилдаары чугула апар-ган.

Бистик «Эртилелг» сов-хозтук спецпалатистер айт-мунуп алгаш, хойку тур-лаалар, мал фермалары ке-зип, оларга четпейн турар. Мунар дээр айт-даа чок, аэс-эс-чүгөн тыылабас. Бо айттырыларын совхозтук ди-рекцияны шиттирлентер чүве болза, ийчан алыг ажилдагы ажилдаар апар бис. Чеме-ле суг сөөртүр машиналар кабинанынга сым-марлап, чүк машина-ларын кузовунун иштине ийай-бээр охадиди көз бис. Оларга аартыптайып, ын-чаар ажилдагы чораш, чо-лаачыларын аай-биле үл-гүлү далажып чорур чүве болгай. Ынчангап сагыш-сеткилден эчтенип чедир ажилдап шыдаас, мал-ма-ганын-даа чедир эмнеп ал-

бас-тыр бис. Кымын эки, кымын багай ажилдап ту-рарын-даа эйн билбес, ону контролдап шыдаайн ту-рар бис.

Алыг чере оода ара-лаштыр ажилдап, мунары айландып деп бодаар мен. Эйн айт ээниң эрес-омаан күдүр бээр ишпактайгай. Ынчангап ала-чайгаар ыр-лап, хоомейлсеп, сыгыдан бедиктеп каап чорур апаар. Олутуп, олутпайларын чо-руктар, моон сонгаар ушту-нар болза эки боор. Оман болур, ажи-т-төд ажилга өөрөдир дээр болза малдан табактангылар дээр. Ын-чангап пээр-даа, бола-даа мейти амыгар херек.

Чонок чоручу дээнде, айт мунуп алып болза, калээ ажилдагы спецпалатистер-ге кончуп таарып, ону ботмунун плантисмалдан би-лип мен. Бодум хуумада айт мунуп алгаш ажилда-рында чажам дйес мен. «Эртилелг» совхозтук хе-режес-даа мал эмчилери алыг мунуп шыдаарлар.

Айт чон болза, өскө мал-донин калдыкы азырап шы-даас бис. Ынчангап өг-бүле бугула алыг болган болза деп-те «аэлиг беп

Николай ТУЛУШ.
Өвүр район.
«Эртилелг» совхоз.

«Шынга» хары

САЙГАРЫП ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдын октябрь 9-та үнген № 169 «Шын» солун-га парлаттыган «Хемингс кадар деп барды» деп эгелгиз М. Т. Олай-оолдун чагаазы парлаттыган, Ук чагааны бо чылдын октябрь 25-те болган калээ Советтик сески сессиязын сайгарып чугаалашкан, тускай шиттирин хүлээп алган.

Тыва Республиканын бойдус камгалаалынын талазы-биле комитетинин чопшарыч топка Хүүденин Чамгыс-Ийрин деп нерден ийн белеткел нестери түр кааа сок, садырып, Хүүде хемин уундан ийн белеткээрин ээ-лөткөш, хем ууу аэс экинчиден, белеткээрин Удур-Хемин ийн ажил-агы черинге сумелзиз.

Бойдустун байлаан чөп ажилдар, оон ажилталын ажилдар, динг амытанарын камгалаар болгаш эко-логтук айыл-халап болдурус соруга-биле Хүүдени өрүт машина оруун, Алаңгыштан өрүт чорас килдир хаар дугайында шиттирин үндүрерин улус депутаттары-нын рйон Советинин күөсчүн комитетинден болгаш Тыва Республиканын бойдус камгалаалынын талазы-биле комитетинден дилээр.

Удур-Хемин ийн ажил-агынын Ийналээлге тур-гаш, күрүнөгө чедирген когаралын, тодаргайлаарга, кес-реш, ажилдап иштеткен хей шижини, хем бажымын бажып дунчузун эгидер талазы-биле негелде херекте ке-дирин районун бойдус камгалаалынын талазы-биле комитетинин даргазы Г. Чагна сумелээр.

Сессиядан хулап алган шиттиринин хоолгаларын ко-дээ Советке дуулажып, чогур хемчеглерин алыры-биле Тыва Республиканын бойдус камгалаалынын талазы-биле комитетинде болгаш райкуөсчөгө чоруткан деп. Ары-г-Ууу калээ Советинин даргазы Ш. Толош редакцияга дынаткан.

Кадыкшыл-байлаавыс АЧЫ-ДУЗАНЫ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Районда эмчи кадрлар-би-ле хандырылга берге бай-лаада. Ажилдап турар эм-чилерге оонажы аарыг ки-жидер көндүп турар бол-гаш, хей үе-шак, үлүг кү-женишкени негеттир. Мын-дыг чылдагалардан чоңуңу калдып экижидер талазы-биле ачы-дуза чедиргезин чогур деңгелге четпейн турар-дыр.

Бо тургустунуп келген байдалды өөренип көргөн, районда «Найрал» ассо-циацияны, төп эмчелерин удуртулазын чогур хемчег-лерин ап турар.

Бир талазында чурттуу болган республика иштин-де бедик мерекелдиг эм-чилериг, чегин негелдизин баугаар хандырылган ле-гир-херекселдерге эмчелер көлөктөтүлүп-биле дүгүп, жулга кылып, оларын Шан-га-Арыта болгаш суурлар, таа үнүшкүңүг солчуп ажилдаарын чедип ап ту-рар. Ынчангап Новосибир-скин «Өт-бүленин калдыкы-ны» боттандырууга «ах-биле база Кызыл-мын» деп эмчелге бугурулгезин биле дугурулга чаранган.

Октябрь айда Шагаан-Арыгын 2 дугаар школа-зынга 1106 өөреникчилер боттарынын эмчелерин чан-гыс катал ажилдап ишпи-тер-биле туберкулез аарын тодардыр шенелде тарыл-галарын кылган. Шиттичкен уруглар аразында туберку-лез палочкалылар 48 хуу болган.

Уруглар эмчизи 160 уругларын шитчээп, Олар-нын аразында 26 кижиз өкпө-херек, ийин-ийгүндү 11, хал-дырыг 39, дунчуку-ла 12, холушак 60 кижиз аарылгалары болган. Бо аарыг уругларын дамы-аан, эмизер талазы-биле сумелерин фельдшерге бер-ген.

Район төвүнүн 1200 ажыг өөреникчилерин удурт-тулазын эмчи ам-даа чок. Ол дээрле районну күөсчүн комитетинин, оон улус өөрелдиге кидилдини хан-рыскалгаш ажилдачыла-рын дорт шиттирээр айттыры-дыр.

Ушкун иварталда чедирген эмчи ачы-дузанын түкү чат өрткөткө-биле 44550 акаа болган. «ЛИК» эм-челге бугурулган 3 дугаар ливарталда «электрорадио-граф-биле 150, ультразву-к биле 387, эндоскоп-биле 98 кижиз шитчээп.

Новосибирсктен кээп ту-рар эмчилер улуг-даа, би-тин-даа улустун өскө-омаан аарыларын, ону кезип эмиринин, бүрүн аары-нын болгаш диттер кызы-мыншынын ажилдап ту-рар. Аарыгынын тын тола-радыр, ону эмиринин та-лазы-биле септин район эм-чилерине берип тураарлар. Аарыгын хандыр шитти-рин болгаш аарыг кижини эмизгип «Физиопульмо-нолог» ортем-бугуру-те кат-тыжышкынынын Новоси-бирскиде салбырын ортем чадалыг эмчилери, ол ни-титтүдүн диагностика бо-лган эмизер нарын херексе-лдерин ажилдап тургаш чо-

Октябрь айда Шагаан-Арыгын 2 дугаар школа-зынга 1106 өөреникчилер боттарынын эмчелерин чан-гыс катал ажилдап ишпи-тер-биле туберкулез аарын тодардыр шенелде тарыл-галарын кылган. Шиттичкен уруглар аразында туберку-лез палочкалылар 48 хуу болган.

Эртим чоңум! Бо ажилда чоңа алыг кылдыр ботти сонгаар канчаар органи-зация экил, боттарынын сапал-ооналыгын берип көөртүргөн дилдизим.

Камбаа БИЧЕ.ООЛ.
Тыва Республиканын улус депутат.

Теннис сывырындак артында чагаала

х а м а а р ы ш т ы р

АШ ЧАРЛААР ДЭЭН-ДИР

Сая артында херек эрттирп турар оолдары бээр, төрөз Тыва амыгы шилчидер дугайында ча-гаалар килерин солунуларга парлаттыган тур. Мээ олгум 1987 чылда шериге чоруткан, 1990 чылда 5 чыл 6 айга шиттирин алган. Дүүн олгум-дан дүвренчип чага келди.

Олгумнун чагаазын силер-ге ая-кара чоңа таныш-тырай: «Агай, агай, Язон чуртталга бересей берин. Бо талаа каматы чазарт чуртталга бересей-тир. Изы-сөөк ылаар, чекер-даа кы-дар, норма акыр күсүлди ажилдаа-даа, бир-ле чылдагалар тып алган, посмына-бандероль казыр, негелде эттеп согар-дыр. Дубиналары-биле ылангыга тыва оолдарын этээр, шугут нербес. Ынчангап Тыванын депутаттарыга чедип, мээ бо чагаанын номчулуп тур-гаш, мени болгаш бугу ты-ва оолдары төрөз Тыва-агыс шилчидерин дилеп олур мен».

Не кижиз болгаш, тады-кун бо чагаазын соонда чуртам аарып, дүзе-хүндү уугу-длш чок бажымы кы-дыр ылаарынга ий апар-дым. Өршөп көрүнер, Тыва-нын улут даргалары, депу-таттары, олгустун амы-тынын камгалал алыр-на-рын дилээр-дир мен.

Ол ам аш чарлаар мен дээр-дир, ылаагаар-даа баа-ла эттеп, согарлар болгай. Бир аэс Тыванын шитчиг-лес болза, эттеп-оон чаан, «боду астына берген» деп каалын додуртуп каарын олгум билип турар-дыр, Оон адым Геннадий дээр.

Ол ам аш чарлаар мен дээр-дир, ылаагаар-даа баа-ла эттеп, согарлар болгай. Бир аэс Тыванын шитчиг-лес болза, эттеп-оон чаан, «боду астына берген» деп каалын додуртуп каарын олгум билип турар-дыр, Оон адым Геннадий дээр.

Ол ам аш чарлаар мен дээр-дир, ылаагаар-даа баа-ла эттеп, согарлар болгай. Бир аэс Тыванын шитчиг-лес болза, эттеп-оон чаан, «боду астына берген» деп каалын додуртуп каарын олгум билип турар-дыр, Оон адым Геннадий дээр.

Шеригден кара-банычче кирген кижиз-дир. Аяаа баа-ла бажыларын тургаш, шы-дапшай, нация мугаар чир-кыка үдүр чогучуа кирш-кен. Ол дээни шиттирин алган. Ам Токс ховарда № 9 орталдык 49 дугаар бригадында херээ эртти

УРАН ЧҮҮЛ ШКОЛАЗЫНДА

Уругларын хөгжүүлэх «Уугуулагч» өөрийн чортуу аялгаларын хостуу ойнап күүсдийн турар алаарын чөлөөт аялгалар багцларга белед эвсэж ажил. К.

Уугуулагч хөгжүүлэх «Уугуулагч» өөрийн чортуу аялгаларын хостуу ойнап күүсдийн турар алаарын чөлөөт аялгалар багцларга белед эвсэж ажил. К.

Уугуулагч хөгжүүлэх «Уугуулагч» өөрийн чортуу аялгаларын хостуу ойнап күүсдийн турар алаарын чөлөөт аялгалар багцларга белед эвсэж ажил. К.

Уугуулагч хөгжүүлэх «Уугуулагч» өөрийн чортуу аялгаларын хостуу ойнап күүсдийн турар алаарын чөлөөт аялгалар багцларга белед эвсэж ажил. К.

СЫЛДЫСТАР СЫМЫРАНЫ

(Төмөр, Эгзис № 199, 200, 202, 203 «Шинэ»)

ДАГАА ЧЫЛДЫГЛАР (1945, 1957, 1969, 1981, 1993...)

Дагаа чылдыг уругуу Бүрбү дээр шолбонгид, Адыгжы дээр сымдыглардыг. Эртнэ, уугуу-чылдыг билбес, ынчал-а-даа өг-бүлэ ажылыг аялгал тур-сетил чок. Шел-дэр, кылган ажылын кедил-бүлэ, бүзүрлэйд кылдыр. Эртнэ-нонга чутулдуг. Сергелен уугуулар «хирезин» дэ болун ап чортуу кылдыр, тавайсы, кандай. Ховар дээн чараш аажы-чаныг, ыры, хөгжүмгө ынак. Дидим, тутунмас болгаш кар-дыл. Юрум-чурум талыг-биле барымдаа дээрбегиче чок, дарталар дужаалдыг албан хаасар. Анылан-дай кырыкыс дээр аял-чортуу кылдырынга соуу-раг.

Дар, Хаван, Хой, Чылан чылдыглар оон оруткан, аас-кекиктиг кийилери бо-лур. Тоолдай чылдыг кыжээ барла, уугуу чылдыглардыг болуп эки чүе көрбөс. Хой чылдыг кийи-биле бот-боттарын билчип, аразында хүндүленип, аялгал-чарыт чортуулар. Күсө чылдыг тур-бариле алыс боду, аажы-чаны таарышпас. Ынчал-а-даа ындыг чылдыг кийлэ-барып диттинипер болла, оларын өг-бүлэс хэви-аас-кекиктиг өг-бүлэни га-пынга кирип, аас-кекиктиг, бай, аас-шеник чурттар. Аас дээрини, аккан, хэм, далайын сугларынны өнөри-дег, азы-бүрү каас-чараш өнөрлөрг эртнэни эдилээр алаа чалан болган. Чылы-биле чүтүлеш мейилеринге ол чагыртпас, боудуну ту-разы-биле чурттал, аажы-лап чаянаар. Дагаа чылдыг херээженер эртнэ-барган чүе-дерег бээрлэс, төл-дө, чүдүрүсө хөнич чок, уран, мергенчилег кийилер-ге ынак болгаш оларын хүндүлээр.

Дагаа чылдыг оон Бүрбү дээр шолбонгид, Адыгжы дээр сымдыглардыг. Хаван уугуулар, чылдыглар чок быжы тургуштур. Чуртталга-да аас-кекиктиг. Уугуу-сарылыг саймырап, бодал-сетилни кабас, оон бо-лгондур дээр уугуу чутул-дуг. Уугуу-болалдыг хир-э-инде чамдыла мырынд мелег чүдүлери кылгы-лаптар. Чуртталга тура-соруу уугуу, кел-ааттыг бо-ла-даа, уугуу сайырапгай хөгжүлдерег хөнич чок, алаа тура чок. Дидим, кар-жы, чамдыла бодун тутту-

пуп шыдаас, ынчал-а-даа уугуу-меледери оон кабас болгаш үе-шалаа доктал берип, оокургап болаар. Даштыкы хөнич-сын талыг-биле аянып, чараш, соуу-рагчыг. Оон сорук-күзели кезээде кел-аат кийир чор-туу болгаш херээженерге дыма таарымчалыг. Уугуу-сарын баштап, уугуурунга салымныг. Кийилер ара-зынга экине хүндүледи аажы, өтпир чутгазы-биле чедип алыр.

Изы-бүрү ужурааларга ынак, аяаа чутулдуг, эр-те-нонга салым-чаланыг, назылап-кырыс-даа, ол аныктыг хөвөөр артып, ала-хөпирлэг артар. Изы-бүрү ичинчилер кылдырынга чутулдуг. Аал ажылынга кызымак, кезээ, уугуу-чы-дын чок, шыдамыс. Оон холдари уран-шөөр, тура-лаа-даа оон кылдырынга уугуу тура чок, чалга-а-а-а. Изы-бүрү чүвени кылга-ла бүзүрлэйд, иделегил бу-дур. Хөгжүм, оомк бооп куступ чорза-даа, чамдыла ол хөнич нарыган, аажы-чаны мугдарап, кийилерини чортуулар. Чамдыла алаа чер кыры белин дикшыл-мышак апарга-а-а, чүвү канчаларын боду белин бил-бестей боор. Дидим айдыны дег, хөнич херээдери дег оон, чараш эртнелерини азы. Ынчал-а-даа оларын көвөй кезин бүтүмөс. Тос чүзүл малды дооза-а-а азы-рааш, байыр, каас-шеник чурттар. Күсө чылдыг ка-дай алза, оон лдаралдып, ту-редир. Инек чылдыг кадай алза, оон чагыртасынга ки-реп, басындылар. Пар, То-лай. Хаван чылдыглар ындыг-ла таарымчалыг, орут-кан болбас. Уугуу азы Чылан чылдыг дүш-тук тыпса, оон-даа чөлдө чогуумчалыг. Ынчангаш ын-дыг чылдыг херээженерден салымчыл чедиптир.

Чылы-биле өнөри дөмөй сорук кийилер мейилерин, ынчал-а-даа оларын уугуу терекке албас, хун бүлүлэ болалдыг. Күсө-болалдыг чедип аар дээр бүтүлэ са-гыш-сетилни салыптып, мейилерини чуттар.

ЫТ ЧЫЛДЫГЛАР (1946, 1958, 1970, 1982, 1994...)

Ыт чылдыг кыстык шол-бонгид, Адыгжы дээр сымдыглардыг. Хаван уугуулар, чылдыглар чок быжы тургуштур. Чуртталга-да аас-кекиктиг. Уугуу-сарылыг саймырап, бодал-сетилни кабас, оон бо-лгондур дээр уугуу чутул-дуг. Уугуу-болалдыг хир-э-инде чамдыла мырынд мелег чүдүлери кылгы-лаптар. Чуртталга тура-соруу уугуу, кел-ааттыг бо-ла-даа, уугуу сайырапгай хөгжүлдерег хөнич чок, алаа тура чок. Дидим, кар-жы, чамдыла бодун тутту-

болла, салган сорулгазын че-дер дээр басымап кылша-лар. Бодун тогуулар, уугуу-ган сетилниг. Өг-бүлени уштап башкаар аажы, ду-гун, ширин аажы-чаны частырылар бола-ла таар-ымчалыг бодушту кылдыр. Чечен-мерген чутга-домак-тыг. Өг-бүлени кедилег, бүзүрлэйд ээни. Аажы-чаны аскериниел, доктаамап эвс-бүлүр. Корум-чурум сагы-мынга ынак эвс, алаа аял-гызылар. Тоолдай, Хой, Да-гаа, Инек. Сарбашын чыл-дыг кийилерге баар болла, амыдырал-чуртталга-зы шиник-каас, бай-шы-рак болур. Ол кийилерге баарга, кыста бар чептерес-ти алаа болган эр кийи чортуу эки аар. Чылан чыл-дыглар-биле боду оончыл-дыгы, сагыш-сетилни бил-чип болур, ынчал-а-даа ол өг-бүлэден кедилег эки чүе үнөс.

Тоолдай, Хой, Айт, Инек чылдыглар кийилерге баар болла, экине таарымчалыг болуп, ында бар чептес аажы-чаны чортуу нагды-нар. Сарбашын чылдыглар-га барбаны-ла дээр, оон-биле аас-кекиктиг чок. Чедип чүзүл малды азыраа байып, амыдырал-чуртталгазы эки-жир, балдыры дашылар.

Арга-эзенин чайгыш ша-лаа өнү дег, азы-бүрү өнөрлөрг эртнэни эдилээр алаа чалан болган. Чылы-биле чүтүлеш мейилеринге ол чагыртпас, боудуну ту-разы-биле чурттал, аажы-лап чаянаар. Дагаа чылдыг херээженер эртнэ-барган чүе-дерег бээрлэс, төл-дө, чүдүрүсө хөнич чок, уран, мергенчилег кийилер-ге ынак болгаш оларын хүндүлээр.

Хаван чылдыг оон Сумьяа дээр шолбонгид, Сутгарыкы дээр сымдыглардыг. Дүргө чок, дикшыл хараас. Күзөл, сорук уугуу. Инек-дерег эрээк, чымал, са-гыш чорангыр. Холу куртуг орбас, бир-ле чүвени кыл-ган оор. Күзүн сорук ча-мдыта боттамал-даа бар-гылаар. Бодунга бээрлэс. Кезээ, аажыг-даа болла, кедип барып чалга, чу-длу амыдыралдыг-да болу берип болур.

Сетилни биче, уугуу көр-лүмөс, ботчи шаа-биле ап чортуу, бай-даа, чедип-мес-даа чурттал чоруп бо-лур. Бээрлэсеге торулбас. Оларын чедиптир тил-дөп апар. Күсө, Хой, Сар-башын, Ыт. Хаван чыл-дыгларны кадалдыр болла, уугуу аас-кекиктиг, амыды-рыш шеник, бай, сетил ханган чурттар. Инек, Айт чылдыг кыстаран орук чай-ганы дээр. Оларга дуктар таварып. Дээрини, сут-дала-нын чараш чаагай өнөрлөрг, эртнэни эдилээр болуп, Хаван уугуу мал аял-гал болбас. Чөд чүзүл мал-ды азыраа байып, каас-шеник чурттар. Чылынга чүтүлеш мейилеринге ол чагыртпас, боудуну ту-разы-биле чурттал, аажы-лап чаянаар. Дагаа чылдыг херээженер эртнэ-барган чүе-дерег бээрлэс, төл-дө, чүдүрүсө хөнич чок, уран, мергенчилег кийилер-ге ынак болгаш оларын хүндүлээр.

ХАВАН ЧЫЛДЫГЛАР (1947, 1959, 1971, 1983, 1995...)

Хаван чылдыг кыс Сумьяа дээр шолбонгид, Сутгарыкы

дээр сымдыглардыг (чам-дыкта ол сымдыглары Сут-гарыкы дээр алап тургуу-лар). Овуу-хөнир аянып, чараш, шевирин, Адыгжы чутулдуг. Кандыг-даа аажы-чаны кылганда быжы-рымчалыг бодушту кылдыр. Чечен-мерген чутга-домак-тыг. Өг-бүлени кедилег, бүзүрлэйд ээни. Аажы-чаны аскериниел, доктаамап эвс-бүлүр. Корум-чурум сагы-мынга ынак эвс, алаа аял-гызылар. Тоолдай, Хой, Да-гаа, Инек. Сарбашын чыл-дыг кийилерге баар болла, амыдырал-чуртталга-зы шиник-каас, бай-шы-рак болур. Ол кийилерге баарга, кыста бар чептерес-ти алаа болган эр кийи чортуу эки аар. Чылан чыл-дыглар-биле боду оончыл-дыгы, сагыш-сетилни бил-чип болур, ынчал-а-даа ол өг-бүлэден кедилег эки чүе үнөс.

Кудай дээр азы суг-далай өнөри дег, эртнэни эдил-ээр азы болур болгаш чөлөдөр, хөвөөр малдыг болуп, бай чурттар. Чылы-биле чүтүлеш мейилеринге ол чагыртпас, боудуну ту-разы-биле чурттал, аажы-лап чаянаар. Дагаа чылдыг херээженер эртнэ-барган чүе-дерег бээрлэс, төл-дө, чүдүрүсө хөнич чок, уран, мергенчилег кийилер-ге ынак болгаш оларын хүндүлээр.

Хаван чылдыг оон Сумьяа дээр шолбонгид, Сутгарыкы дээр сымдыглардыг. Дүргө чок, дикшыл хараас. Күзөл, сорук уугуу. Инек-дерег эрээк, чымал, са-гыш чорангыр. Холу куртуг орбас, бир-ле чүвени кыл-ган оор. Күзүн сорук ча-мдыта боттамал-даа бар-гылаар. Бодунга бээрлэс. Кезээ, аажыг-даа болла, кедип барып чалга, чу-длу амыдыралдыг-да болу берип болур.

Сетилни биче, уугуу көр-лүмөс, ботчи шаа-биле ап чортуу, бай-даа, чедип-мес-даа чурттал чоруп бо-лур. Бээрлэсеге торулбас. Оларын чедиптир тил-дөп апар. Күсө, Хой, Сар-башын, Ыт. Хаван чыл-дыгларны кадалдыр болла, уугуу аас-кекиктиг, амыды-рыш шеник, бай, сетил ханган чурттар. Инек, Айт чылдыг кыстаран орук чай-ганы дээр. Оларга дуктар таварып. Дээрини, сут-дала-нын чараш чаагай өнөрлөрг, эртнэни эдилээр болуп, Хаван уугуу мал аял-гал болбас. Чөд чүзүл мал-ды азыраа байып, каас-шеник чурттар. Чылынга чүтүлеш мейилеринге ол чагыртпас, боудуну ту-разы-биле чурттал, аажы-лап чаянаар. Дагаа чылдыг херээженер эртнэ-барган чүе-дерег бээрлэс, төл-дө, чүдүрүсө хөнич чок, уран, мергенчилег кийилер-ге ынак болгаш оларын хүндүлээр.

Мөгө САР.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Понедельник

ДЕКАБРЬ 2 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 Фильм-шенин баштайгы көр-гүзүү. 11.20 Футбол дому-чалы. 11.55 Уугуу тоол-дары. 12.00 ТМА. 12.20 «Мара-фон-15». 13.20 Телесфильм. 13.50 «Телемист». 14.35 «Блокнот». 14.40 Силерге ол херек. 14.50 Биржа ужудукчуу. 15.00 «Ол ын-чан болган, болган...» 15.20 «54 харай бээрме». Уран-чечен телесфильм. 16.45 Уру-ларга дамчыдыла (немец дил кичээл). 17.45 Ры-нок хойдууу. 18.15 Футбол дому-чалы. 18.45 Фильм-шенин баш-тайгы көрүзүү. 21.00 Ин-формастыг программа. 21.35 «Автор телесвидения». 23.35 Тенис. Двистин кубогу дээр. 00.15 «Жо-хар» ыры бөлүмүн көрү-зүү. 00.30 ТМА. 00.45 «Вид». 02.15-03.25 Бал тамчылары. Майни (Герма-ния) хоорайда дамчыды-ла.

Вторник

ДЕКАБРЬ 3 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 Фин-ляндиянын ТВ-ни көрүзүү тур. 9.30 «Анна Лина». Уран-чечен фильм. 11.00 Уругларга дамчыдыла (не-мец дил кичээл). 12.00 ТМА. 12.15-12.35 «Өпөй ыры». Телесфильм баш-тайгы көрүзүү.

13.55 «Телемист». 14.40 «Блокнот». 14.15 Эконо-мика агентиледи. 15.15 Ольга Иванованы кичээлдери.

Среда

ДЕКАБРЬ 4 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 Фин-ляндиянын ТВ-ни көрүзүү тур. 9.35 «Паром». Уран-чечен телесфильм. 10.35 Мультифильм. 11.00 Уруглар-нын музыка кутуу. 12.00 ТМА. 12.15-13.05 Кон-церт.

13.55 Биржалардан медэ-лер. 14.10 «Блокнот». 14.15 Партнер. 14.45 «Салыг оду-руу». Коммерция медэ-чин. 15.00 «Амьдыралдыг кутуу». 15.15 Камерлг музыка концерти. 15.45 «Дон Кихоттун болгаш Сан-чонун амыдырал-чурттал-газы». Хой сериалыг уран-чечен телесфильм. 1-ги фильм. 2-ги серия. 16.55 Уругларга дамчыдыла (ан-гли дил кичээл). 17.55 Соуурактарга. 18.10 Ша-налдыг фильминер. 18.30 ТМА. 18.45 «Келер үе ду-гайында сактымын». 19.30 Финляндиянын ТВ-ни көр-гүзүү тур. 20.00 «Паром» Уран-чечен телесфильм. 21.00 Информастыг программа. 21.35 «Чакыт дайын». Ба-рымдаалыг фильмини баш-тайгы көрүзүү. Иниги фильм. 22.35 Декабрь ке-жээлери. 00.30 ТМА. 00.15-02.00 «Бархат ливо».

Четверг

ДЕКАБРЬ 5 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 Уру-ларга дамчыдыла (англи дил кичээл). 10.05 «Улу-гун кыргыч ынакшы-биле». 10.45 Мультифильм. 11.05 «Өске аажы-шугуу тур-буу». 1-ги фильм. 12.00 ТМА. 12.15 НХМ-ниг ды-налдыгы. 12.30-12.55 С. Прокофьев. Операдан фрагменталер.

13.50 «Телемист». 14.35 Экономика агентиледи. 15.05

Пятница

ДЕКАБРЬ 6 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «...Он алды харгыларга чедип болгаш оон-даа уугуларга». 10.05 «Али» еврей музыка ансамбли-биле ужуражыл-ла. 10.35 Мультифильм. 11.05 «Өске аажы-шугуу тур-буу...» 2-ги фильм. 12.00 ТМА. 12.15-12.35 Бары-даалыг фильм.

14.10 Биржалардан ме-дээлер. 14.40 «Блокнот». 14.45 Телесфильм. 15.15 Сталинка концерт. 15.45 «Дон Кихоттун болгаш Сан-чонун амыдырал-чурттал-газы». Хой сериалыг уран-чечен телесфильм. 1-ги фильм. 2-ги серия. 16.55 Уругларга дамчыдыла (англи дил кичээл). 17.55 Соуурактарга. 18.10 Ша-налдыг фильминер. 18.30 ТМА. 18.45 Булуттуг, хэл-дерлэг болгаш чамдылар-дыг чурт (Шотландия). 19.20 «Кийи болгаш хой-дуу». 20.05 «Вид». 21.00 Информастыг программа. 21.35 «Вид». 23.35 «Мая Азия». Телесфильм. 00.00 ТМА. 00.15 Чалат-тереге делег чарыкы. 00.55-02.15 «Вид».

Суббота

ДЕКАБРЬ 7 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 Ритмннг гимнастика. 7.30 Мультифильм. 8.30 «Дирг амытаннар айлаа». 9.15 ТМА. 9.30 Хөгжүл программа. 10.00 «Калык-фильм». 10.30 Барымдаалыг фильмини баштайгы көрү-зүү. 10.50 Кийини мезү-шмари. 11.35 Фигурулг тутулашканы. СССР че-мпионады. 12.20 «Бурда че-мпионады». 12.30

Воскресенье

ДЕКАБРЬ 8 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.55 Ритмннг программа. 8.25 «Спортлото» тиражи. 8.40 Бистин салдыс. 8.55 ТМА. 9.15 «Эртен арте». 10.00 «Ада-чуртка бараан болушуну». 10.45 «Гонг». 12.00 «Эртенги сымдыс». 13.00 «Али-чорукчулар куту-ву». 14.00 Тараачыларга дамчыдыла. 14.45 Тхек-вайнд. СССР чемпионаты. 15.00 ТМА. 15.15 Хөгжүл

программа. 16.15 Уруглар театрынын делег фе-стивалы (Евпатория). 17.15 Уугуу тоолдары болган азы-бүр чурттарыг прит-чалары. 17.40 «Делег на-норамы». 18.10 «Уул» Диксей көрүзүү тур...» 19.15 Дорт өңирге диалог. Украинаны президентизм. 20.00 «Ол эки-дир, дарга». Уран-чечен телесфильмин баштайгы көрүзүү. 1-ги се-рия. 21.00 Информастыг программа. 21.35 Спортчу телекежээ. Чалат-терге (22.30) — ТМА. 22.45 Фигурулг чутулашканы. СССР че-мпионады. 23.40 Чалат-тер-ге делег чарыкы. 01.20-02.40 Дик портреттер.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртнги гимнастика. 8.20 Француз дил. 1-ги чылы. 8.50 Француз дил. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барымдаалыг фильм. 10.20 «Орус кул-тура дугайында бөсөлар. 12.ги дикшылдыла. 11.00 «Маргжыг чутга». 13.00 Телесфильмин баштайгы көрүзүү. 13.30 Камерлг музыка концерти. 14.40 «Силерге ынак турдум...» 15.10-15.40 Ритмннг гимнастика.

Сөөлү үеде акым-чар-лыг чорукка сыдап ал-гаш, ону соора амыг-лап, ылаңгы коммунистер-ниң база удуртукту турган ком-мунистерниң адресинге хой-ле чүве шуугаар кийилер тыптып келген. Ийе, ха-рын, коммунист партия берге үедеде акылдап, чурттап эртин келген, ону башкарып келген удуртук-чуларын улуг топтен эге-леп алгаш, соора, часты-рылгалары уштап-баштап келгенни кийи бүрүз би-лир апарган. Бодуну ком-мунистер үеңиң негелдези-биле хой-хөй акылдарны кылып келген, орну чок чүүлдерни тургузуп, ха-мышты мурнунда Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде, гитлерки фашизм-ниң аг-шери хой-хөй чур-тарың эжелеп алган турда, Совет Эвилелиниң 300 ми-лион коммунистери муну-ку одуртга ол акылды, маадарылы-биле кирген, фашист аг-шериңи чыл-ча шапканын Францияны даштыкы херектер минис-три бешин чоокта чаа чугаалап турганын солун-дан номчулду, Херек кы-рында ада-чурт дээш хөй-хөй коммунистер, комсо-молчулар маадарылы-биле бакын салганын.

Амгы үеде бистин тыва черинистик, чоңуздун бу-рунгар хөгжүлдениң бер-ге үе тургустунуп келгени ол чүгө бисте эвес, бүгү чуртта болуп турарын би-лир бис. Ынчалза-даа чам-дык кийилер ат болган, аштап-сукаар боор бис деп чүве хөөктөрү кийи-лер арбыл ора-дыр бо. Херек кырында ол чугаа хөөктөрү кийилер чүгө эки акылдар болза, ынчан эки, түнел үер ужурап. Кийи бүрүз оонашкан акылды, планын ак сет, кылдыг күсөдир, студент-лер, школялар доңгү-ле хун эрттирип турбайн, эртем-билигин ылап билеп, чедип алыр ужурап. Бис-те ындыг эвес, акыл орта кылбас кийилер хөй, өөрөн-

Ол, Москанын Тимирязев атыг кезде акыл-агый академия-ны доос-наш. Тываның он хоудуп калган «Шекпээр» совхо-зуну акылдык экижикте. Оон Барыын-Хемчик ра-йонуну кожуун даргазын-га үр эвес акылдаш, ол районну ору тырткан ки-жи деп, ук черин чоңу чугаалап турар. Оон соонда партия Улуг-Хем райкомунун бирги секрет-рынга акылдаш, багый эвес талазын көргүстү. Рес-публикага акылдап келген, үр болбаан-даа болза, улус акыл-агыйның бурунгаар хөгжүлдениң чаа-чаа ба-зымнарны кылып эгелей берген. Депутат округуна чаа-чаа планнарны тургу-зуп, чоңун чагыгарын күсөдир-биле барла кү-жүн, билин бараалгадып чоруурун чоң үнелеп тур-ар.

1991 чылдың чайыны-да Тыванын 70 чыл (мал-чыннар Наадымы-биле кал-тай) оон демдегезин бис. Ол III Д. Ооржактын бо-тлөкөй-биле кезде мал-чынарның соңуургалыг таарымчалыг чүүлдерин, шаптал менталдарын, ыла-ңгы дыка хөй муракчы малчынарны чинк маши-налар талоннары-биле шаптап, үнелээни оларны акылдарында идиңип бол-ган. Оон ылай малчынар-га чаа достиниңиң тудар-ын, реском эмгелгезин малчынарга таарыштыр тургусканы. Кызыл хоорай-да даргалар чачанын уру-лар албан черлеринге ши-татенин чоң үнелеп турар.

Ынчангаш III Д. Оор-жактын президент канди-датуралыг деп бодуар мен. Ол Тыванын чоңуну амы-дыралы дээш Москваже боза чоокта чаа-даштык-ке чоруу, бүгү чүсүн тыптып чоруу турар.

Б. МОНГУШ.

Кызыл хоорай, Гопонерын «Шыңга» арттыралы диледим. (Авт.).

Парлалга арынарарындан

ВАСИЛИЙ БОЛГАШ ӨСКЕЛЕР-ДАА

«Советский патриот» солун бо чылдың 46-гы но-мерине «Ада-чурттуң Улуг дайынының полковни-чүлү» деп рубрикин ааанда ужуз чүдүлүп кол хиралыг чоран А. Е. Головановтун сактымы-кыларын В. Чувств библия-биле берген. Мар-шалдын бодалдары амгы үеде негээрээп түнел-дер биле дүшпейн; тура-даа болза, номчукулар-ны соңуургалыг хаара туду бээр.

Ынчангаш оон кыска үзүндү бердывис.

— Сталинниң хууда амы-дыралы таарышпайн барган кийи — деп, Голованов сак-тымын чугаалап. — Каданы бозу болаттыңа берген бол-гай, урулгалы оон чанынга чурттап шыдавын барган. А огуз Василий дээрге мо-ралы талазы-биле булгалан, муу-даа кийиле четчир бак амы-чаныг төл болган. Алазы кайи хире кристалл деп арыс болуп чугаала-ры-ла ындыг огуз ол хире башка, теске баштап хөй болган. Оон бакын билер кийи чүгө чангыс ачазы турган. Алазында ол оттан бээрин солун дамчыгы-тыр диледим. Мөөн хууда бодалды: чамдык эки ар-жаанын курорт кылдыр кы-лып кылып болбас деп. Ындаар кийилер Тывада даа бар. Столовалдаа амы-дыр берсе, эминдип келген чоңа өөрүнчү-ле болгай.

Машай-оол ОПАН-ООЛ.

боор! — деп диледи.

Мен Сталинче бодум ка-жан-даа телефоннап турбаан мен, кодууду ол менче долгаар чүве. Бо таарыг-ла-да Василий олурда-ла, дол-гадым. Сталин дыка элден-сине берип: «Кандыг-ла-бир чүве болду бе?» — деп ай-тырды.

Мен Василийге болчул, ону ынчаар улуг кезетпези диледим: «Ол ам-даа угаан кирбөөн анык кийи ышта-жыл, а ону долгаандыр ону бодуну соругааларыга амыгласаар кийилер-де эдилерки».

Сталин: «Эш Голованов, мен бодумчу олгуну кым-дан артык билер мен, эске-лериниң аг-буле херектеринге киркириң сүмелсейин туг мен» — дээш, телефонун салып калды.

Ол кадында Василий мен-де ле келди: «Четтирдим, сиз-м мени камгалап кагды-нар!»

Куурмуч чүве, ачазының амыгласың терини билер турганы ол!

Шынал-ла, ол Сибирже-даа барбаан. Сталин оң эг-де-дукаалың чангыс эвес ба-гырап, бакын хоругдалыг-ла-ла олуртуп турган.

Бир-ле катал Сталин Ва-сильиниң бакында кино-оператор Кыны кадайы чурттап турарын, ону сал-байч турарын билеп алган.

Сталин чингине прокурор-ну кайгырткан келген: «Уй-балай үзүлүттү хойук эг-гаар иштер» — деп айттың-чы берген.

Оон Василий-биле беседа-лашкан.

— Силерде К-ным ка-дай чуртап турар бе?

— Иис, чуртап турар.

— А ол чүге ында чурт-тап турары ол?

— Бодум безин билбес-тир мен.

— Силер ону чоп чо-

рутпайн турарынар ол?

— Чоруй барзып, менде чүү боор!

Алазыга ол дугайында плетээрге, ол үр-ле бакын чанып, боданга, мындыг айттыңың бижени:

«1. Ол херезени К-га эдилерки».

2. Полковник В. Сталинниң 15 хоукта шыгыгы хоруг-далга олуртуп.

Сталин маршал Тимошен-ковтун уругун Василийге кадай кылдыр бээрин дилеп, чугаа-лашып алган:

— Силериниң аг-булеер терини эки болгай, уруу-нар анда салдар четпир ча-данас. Бир эвес кандыг-бир чүве таарышпас болур бол-за, бодулар шиптирлер, се-чеме-даа билин.

Головановтун сактымы-кыларында И. В. Сталин-ниң азырамы олгу Артем Федорович Сергеевниң чу-газын кириңискини. Васи-лий фронтунда азырамы ча-гаа бижээп, бифетке болгаш чаа офицер форма хеп даа-радып алыр акша чорууда-рын дилген. Ачазының ха-рымы ол-ла чагаала айт-тышкын кылдыр бижиттин-ген:

«1. Мөөн билдирим-биле КА-ның ШАК кезектеринде дайчың паек четчир».

2. Эш Сталинниң Кызыл Армияда олгунга тускыя форма хеп көрдүңүз».

Ам база бир документ. Ол дээрге Сталинниң боду-нч хол-биле бижээп чагаа-зын чара тырттыр канан:

«Бакын эш Мартышкин-ге. Василий Сталинниң шко-лада үлгүлгелериниң туга-ында чагалары — адым-чугаа дээш четтирдим. Ажыл чай чогу-биле чаа-лап ха-мылдап ол мен. Бурууда-ла диледим».

Василий — ортукма угаан-медердип, кеңиктерге ам-дажар оол болдур ийи, ча-

гырга чок барган, шада суза «удуртукчуларны» басты-саар, чоруй чанып, боду улуг-ла тура-соруң чок чүве.

Болганчок-ла «Сталинниң олгу ышкыкыл» дигилээр лизы-буру «кудалар» ону амдажып калкан.

Силериниң муруңерде мен Василийден өскелерге дең негелдерин салып, школа-нын ийити чурумунга ча-гыртарын негеп турар бо-дун хүндүл билер башкы-нын барыга өөрүп тур мен. Силериниң бижээнир ыш-кап директорлар, школага чагалтпас ужурут ындыг ылап кийилер Василийни өмчөлдүп, улам дорайтап турар болгай, ол турарым чүве мынчага четир бодун кара доураар алдыңе кир-бээни. Ол дээрге бистин чуртувуста ындыг чоруй чысылаларга дүжүп бер-бес чамдык башкыларның башкыны ачымы-дыр.

Мөөн сүмек: Василийге шынтыг негелер, «богтыла чур мен» дээр хоозун кы-жаныңга алы-спанар.

Бо талазы-биле мээң дет-кочмөч алыр силер. Василий-биле бодум өтө-режи аргам чогу харадан-чыг-дыр. Ынчалзажок ону чиктеңден өй-өйдөп ситип турарынын ааап каан.

Байыр-биле!

И. СТАЛИН.

8. VI. 38 чыл.

Василий Сталин ужуз чүлү школазынга өөрөйп турда, оон башкыларның бижээнир И. В. Сталинге чагазынга оон харызы чанып болган. Бо чагазын бистин оон ыдайгы башкы-чыларынстың бижээп акылдарының чанынга, олар боттары бижээп, алап, уттал башта-лаа турган бижиктериниң чанынга са-лын көрөс.

В. ЧУЕВ.

Дилег

ШИНЧИЛЕП БЕРИП КӨРҮҢЕР

Ноябрь 5-те үгер 187 дугаарлыг «Шыңга» Кош-роол Богатырның «Ка-дым экижиде» деп чүдүлүп номчул соңуургалды. Ты-ваны аржан сулгары оон экономиказынга биче эвес дузалыг болуру черле че-п-түг.

Бистин Улуг-Хем райо-нда шинчилеттениң, шинчи-леттениң-даа аржанын бар. Улуг-Хемини Кызыл. Дургу аржанынга мен ба-за чоран мен, Аяа дугаа хөй, лизы-буру аарыглар.

ОЛЧАЗЫ ХӨЙ-ЛЕ БОЛЗА, ОРУЛGAZY APBЫH BOIYR

Бо чылдың күсүк, кышы аныяр сезон эгелээни-биле «Хемчик» аныяр-тыптып акыл-агыйның штаттыг бол-гаш ону туранын 400 ажыл анычы ан-оол дужаар ке-рээрин 149 муң рубльге чаргаш, тынхыттып тайгалар-же аштаптылаан.

Анычларын башкылар олча-омактыг көзү эгелден. Ноябрь 14-ке четир олар 11 муң 112 динин, 6 кини-ти, бир дубраактыг дунаа-гаш, 152 муң рубльдин

оруглазын кириген. Анычлар Николай Кутыр, Чыраа-Бакында Чинит-оол Кудлар, Александр Сары-лар, Эрес-оол Донгак, Ча-лаана хоорайдан Онтлор, Тулун, Бора-Тайгалдан Мо-чан-Кара Монгуш, Шемиден Давы-Белек Монгуш олар тус-тузууда хөй олукту джа-жап, чарган керээзлерин ажар күсөткенер.

Бо сезонда олук өртөз э-кент-биле алаз анычларын соңуургалы бедип, тыныш

акылдыг иденкейлик ки-ришкенер. Ан-өлүүн ду-жаалан ачылар тайгалар-же база катан үнүкен.

Кештин шынарын экижи-дер, олуктуң түзү, чаа эки аштар, хан кучук черлерин сүтүрүр дугайында тайгал-бар акылды анычларга «Хемчик» аныяр-тыптып акыл-агыйның специалис-тер чоңуулан.

Арагыс ДОНГАК Чөөн-Хемчик район Чадаана хоорай.

50 чылдар бурунгаар

Тыва Арат Республиканы (ТАР-ның) байырла-ны бежен-алган чылдар бурунгаар июль 7-де дем-делээр турган. ТАР-ның 15 чылдыга холбоштур 1936 чылда СССР-ниң «Известия» солунуна кинооператор Борис Невылитскийн «Тыва Арат Республик» деп орук демделгелин парлаттыган. Ону орундан оңуудураш, ынчалза «Шың» со-лунга база парлаан. Орук демделгелин болгаш «ске-даа чамдык бичи медалдарын оларын сө-доман өскертпейн, моон адаанда пардадыс».

Делгем шылаң санитар чылааны төп Азияниң солуг талазында совет кызыл-аарып алкан. Минусинский-нин ууче чорупкан. Кызыл-дан келген машиналар Москанын кино акылдак-чыларын манай турган. Ол машиналарда чүдүргөн чүк-тү элтиг четирер дээш Тыва арат республиктин чааа кино акылдакчыла-рыңе олурдаа элтиг, ха-мышты санитар машиназын чуртукан. Ол акылдакчы-ларга Тыва арат республи-тин дугайында бир дугаар кинону кылынар деп даас-кан.

Ийи айның дорттун хүнү-де ук чычаан Минусинский-ден келген орунче делир аң үнүкен. Сали тайганы акылдыр Устун эри ору-биле чоруп келген. Минусинскийден кызыгаар четир үш чүг киномерт орутуу каш-ла шак иштиңде эрт-кен. Ренолюс мурунуң үе-зинде ол орутуп эртери кончуг берге турганын чо-лаачы кийи бодунуң пасса-жирлери: кинохроника деп эжелдирин кино акылдак-чы эш Невылитскийге

болгаш оон ассистентин эш Платовске кончуг соңуур-галар чугаалап берип чо-руан. Ол чылдарда ырак Урханхайга чери чок тараа-чмынар муң ол орутуп кирип турган тур.

Улуг Олбартың рево-лүз Кудаттын дүжүметте-риниң эрте-чагыралымын алыңга, чагыргыл, оон ылай эрги хааныг овету-ти колонийлаар политиниң аар-

каан болган адаанда «ТАР» деп үш ужуз чүрүл каан, ол болза: Тыва арат респу-блик дээш ол.

«Хоорайны чурттакталар»-даа наас-чарак хемч-кенин каалган. Оон эрте-винде ылай айым 5-те тус республиктин 15 чыл бол-ган ойунуң байырлаы эге-дэн.

Улуг Олбартың рево-лүз Кудаттын дүжүметте-риниң эрте-чагыралымын алыңга, чагыргыл, оон ылай эрги хааныг овету-ти колонийлаар политиниң аар-

берге даргалын эдилеп чо-раан. Тываның улауунга хосталганы берген. 1921 чылда Совет эрге-чагырга-арги хааныг орустун Тыва-ны эжелеп чагырып турга-нын чок кылган. Бүгү улау-тун хуралы (Улуг-хурал) Араттын республин кылдыр чарлаан.

15 чылдың ойун байыр-лаары бир чеди хоукта уругчулук. Кино акылдак-чыларын хөй кичи чылгын барычары, 128 мөгө хү-рөшн хурешти. 20 кило-метр черден чарыштырган аят чарыжык — инпуту-зын тыггыткан. Ук аят аары-жыгача чылгача чүгө 13 харга четир оолдар кириш-

кени кончуг солун. Тываның бичи оолдары дээрге аат-ка чүгүртүр тас улаус тур-арктан аатты муңаш, тилеп үнгөн оол болза, бир ара-к кожуудан келген 9 харлыг бичи оол болган.

Оон байырла-лаа төнгөн. Оон Советтик кино акыл-дакчылары тываларын акылдык амыдырал байла-лы-биле танышты. Ону чу-рукка тырттыр апарган. Ылай акылда муң куртка мурнунда кым-даа кийи-чорбаан. Советтик кино акылдакчылары республик-тин амыдыралың, чурт-

дугаар слондар дептерин бол-гаш хөй ырлар бижээп Кула-тур йамызыны сайды эш Т. Седип,оолду томуулаан.

Советтик кино акылдак-чылары оон-биле кады Ты-ваның эш ыракны кожууна-ны Барыын-Хемчик бозе Тазе-Хемини Самгалдайдан бээр чоруп чоран. Барыын-Хемчик дээрге: тус респу-бликанын бир кол малчын-тарактын кожууну болду. Эмге, хайла чок мал болза, ам феодалдар эвес, бүгү араттарын херектиң бол-ган. Тывада бүгү черни; чер иштинден казар чүвени бол-

галар оларын бо байлакта-рын бүгү улустун херектиң кылдыр чарлаан.

Кино акылдакчылары Ты-ваның араттарын шы-далды бай амыдыралын чурукка тырттырган. Олар-нын өөнү иштиңде амыды-ралы ам эске чаа байдалыг чурттап турар апарган, хөй-ле өглерин байдалы бары-чыгылгас. Эг ишти-ниң херекселеринден ады-да ында ам сүт машиназы, даарың хааркан, шак сүг-дөңү шыккан чүвөлөр бар-болуугаар Тываның аратта-рында өрөг йозуун хөй айма-да база тыптып келген. Тыва дык кырында

рынын мурнунда Москвага Сирик эртемниң өөредир-биле бичи маргалаажыгаш ышкып чүве кылгаш, Тыва-нын каш анык эскенин шипип алган.

Кино акылдакчылары Са-мгалдайга чорда 80 кило-метр черде бир хүрээ бар деп дыңнаткан. Ынчалдаа ол хүрээде кылып турар шажын йозуудалын тыртты-рып аар тур деп шиптир-лаан. Чурук тырттыр ап-паратты аатка чүдүргөш, чорупкан. Култур йамызы-нын сайды барбаан. Укчу-рул чүл дээрге Тывада хү-рөшн күрүнден тускайлаан болган ук сайыт боду элчк болган бооан.

Тывага чугаалаар кино совет организмдарын ду-задамчызы-биле чүгө чоо-ла чаа кестүп келген. Тыва-лар боттарының дугайында кинону көргөш, чуруктан бодунуң тарзын дыңап эң баштай-ла алынаш, кончуг өөрүп амыраары-даа чугаа чок толаргай.

Борис НЕВЫЛИТСКИЙ.

«Тывага чоран Советтик кино акылдакчы Борис Невылитскийн советтик солунга бижээп бо чүдүлүп иштиңде: «Кызылда 6 солун

парлаан солун барык өг бүрүзүндө бар. Кызылда 6 солун үнүп турар. Бүгү ол солунарын болза Совет-тин эртемденеринден Ты-ваның улузунга таарыштыр чогаткан латин үжүк-биле парлап турар.

Барыын-Хемчике Совет-тин болбазын ойунчулары-нын башу барганы кончуг солун чүве болган. Болба-зын ойунчуларын көргүдү, гезин анык чер кырынга көр-гүскөн. Ылай чүвени тус чурттуң алазын аш баштай-ла көргөн ол. Советтик ойнак-чылары ааттан чорутпа-

Ол чоран чорук чедим-чели болган. Кино акыл-дакчылары кончуг солун шажын йозуудалын болгаш тыва ламаларын шынч хе-вирин тырттыр алган.

Чоокта чаа-ла Тыва дуга-йында ном дептерге «Ал-дынны байлак чердер бар болза-даа, алды тывыжын бузулут арга биле чоңу-туп турар» деп бижип ту-ун. Тыва дугайында кино чүкүч ол эргилерип калган салы-ды буруу шаап шүгүмчүлөр. Ол кинону көргөн кийилер хараалдыг алдын уургаын болбазын техник йозуугаар септеп кылганын көөр.

ССР-ден ханы дузалач-чы көргүзүп турар най-ралдыг ырак республиктин дугайында кино чурукту чоңук үе иштиңде кылып үндүрер. Ук чурукту орус, тыва дылдар кырынга ыт-талыр үндүрер. Тыва дык кырындааң ТАР-нын чаа-заңга тудар.

Тывага чугаалаар кино совет организмдарын ду-задамчызы-биле чүгө чоо-ла чаа кестүп келген. Тыва-лар боттарының дугайында кинону көргөш, чуруктан бодунуң тарзын дыңап эң баштай-ла алынаш, кончуг өөрүп амыраары-даа чугаа чок толаргай.

Борис НЕВЫЛИТСКИЙ.

«Тывага чоран Советтик кино акылдакчы Борис Невылитскийн советтик солунга бижээп бо чүдүлүп иштиңде: «Кызылда 6 солун

уңуп турар» дээш чаргана берген тур. Тыва дык кы-рында 6 эес, 3 солун үнүп турар болгай.

КАШПАЛДА 4 АРБАН-НЫН СИГЕН КЕЗИДИЗИ

Улуг-Хем кожуунуң Урбун сумузуна Кашпалда 7-8-9-10 дугаар арбанарынын хамаа-гылары сипен кезилдизин 7 айыл 20-де эгелен, эге ба-жыда ол 4 арбанар 74 га сипен кезер деп планнал алган болза, 9 айыл 5-те үс күсүлдеп алганын көр-гө, 99 ганы кескен болган, оон хөпзүн 2525, бузуу 10,100, сараат саны 1200.

Бо сандан көөрге муң ар-банарың даргалары ботта-рынын хамаатыларының иш-тинге элзэн элтиг акыл чуртуканындан элзэн че-диништин болган тур. Бо ылаш малдын кышкы бе-леткедин база эрестиг чору-дары чүгүтү тур.

Суму даргазы БАЯН-ООЛ.

ЧАЗАЛГА

№ 75 (576) «Шың» со-лунуң 4 дугаар арнын-да алаанда эң соолу азында АЭЧ Бажын чериниң чар-далымын адаанда эдип ча-заар болганын даргазы «Кызыл-оол» дээш, ам:

«Экин чазар бажының овалачкы даргазы Козло-де» казыл номчуур тур.

Кызыл хоорай, тираж — 3170.

Латин үжүктүг матеиал-дарын Алексей ДУЖЕЖАА дүжүрүп парлаан.

ӨШКҮ БИЛЕ СЕРГЕ

БАСНЯ

Кыргыш өшкү түстөрү аарып, Кылаштар баксыраашты, Өрүктүн сөөлүгө Өндөкөйүн калгып орган. Кээргээр туржук, семис Серге Херлип-херлип чаа-ла үсөөн. Хөкүкү өшкү ийин кууу Хөкпөндөп чүгүл берген. Баддыры арай копкай бээр, Бастып, халлаар «сергелер» бар. Биче-оол ДОЮНДУП.

САДЫГЛАП ӨӨРЕНИИЛИ

Бурингу тыва черини ка- вы-даа буудууларда ры- нок деп сөзү амыдыралга калбаа-биле амыгалап турар бис. Бичаага рынокту алдын хойлуларын бис, рөөн садыглар өөрени- ри болур. Рынокту шимче- дикчи күжү — садыг. Чаа- гай амыдыралдыг чурттар дээр болза, кичи бурзуу садыглар, сайгарлык, энне акжылгыр болурун оралда- жыр алаар бис. Мээк эс- керген чүдүлөм.

Соохотун суурунда ийи кожатал он-он чылдарда курттап келгенер. Ак-оол алды саар инекти, аял- гыр-ла кичи. Кара-оолду ийи бечин чок. Тываларын экиргек чаңчылыкта оор- ганга, амдааган Кара- оолдар хуниун-не Ак-оол- дардан сүттеп алыр. Ры- нокту эгелээни-биле Ак- оолдар сагтан сүдүн соох- хотун сүт чыыр машина- ны келгирге-ле дуулаптар бо- лур. Кожааларны ара- зында дүшкүрүлүг байдал тургустунган. Садыглар өөренир деп чүве моон эге- лээр.

Рынок үзүндө кичи бу- руу-ле — садыг чүвөлүг бо- лур дээр чүтүр, оралда- жыр. Кара-оолдар чөли ал- гаш, инек садып ал, саангы- болу берген, боттары база сүт садып эгелээр болза, амыдыралдык шын ак оорунче киргенди ол болур.

Чогум рынокта чийнек деп билгү чок. Кыштын соогулда, чайнын изинде малды азырап алган кичи этти нандып өркөчкө сүдү олурунда чийнек чыве чок. Ол шыкша өске-даа бараанар ийиди. Амгы хуниде чугалап турары- ныс дег «хостуг өрткө» деп чүве ол-ла болбай. Садыг- лап өөренирини база бир улугери болур.

Рынок адыр аргалыг, беш мегелги, ол чокка ры- нок шимчеп шыдаас. «Ты- валар чүдү-нара-даа болза,

Бистин чуртувуста ры- нокту чаа эгелеп турары- биле оон чогум ачы-дуулаан ам-даа билгелен бис. Чы- ным калбак массазы рынок- ту чүгө аар өрткөчкө биле эскерип турар. Мурнап сай- зыраан чурттарын чийнек- теринден алырга, рынокту баштайгы чылдарында өр- тектер албан аар турар, ону рынокту адын хой- луу дээр. Оон бараан-са- раан чоурту арбыдан, эл- беп эгелээр, өрткөч өл- гү-кызыгарлыг болу бээр.

Тываларын «деминг саас- нан төсө түдү чир» деп мерген утааныг чугааы рынокту даузыл болур. Ажыл- ды кылдарга демижик алыр бис. Чийнек-дээр, Хоуу- Аксы кобалытыгы комби- нат рынок үзүндө чурт- таар аргазы чок болу бер- ги-биле чоурту хадымны тургустунган. Мен болаарым- да, бо черге мал азыраар МАЭ-лер куртап болза, амдырал каттап сагалайны бээр. Ол туснай тема-дыр.

Тынелиде чүл дээр, кичи бурзуу садыглар өөренирин рынок негээр. А садыг чүвөлөр кымда-даа бар. Чүгө эде-хере бола- ыр. Сагынгы-тыныгыр болур.

Оюн КОРОДА. Хову-Аксы суур.

ФОТООБЪЕКТИВТЕ

ГФР-ийг Чөөн талакы ча- черлеринг Германия кат- тышкан сөөлүдө шийтир- дээр негетинин келген нарын хай айтырлар тур- густунган. Энчүгү болган өт-хөргөңүн күнөден ак- гылаарын ийи чоруду- ларын кезээ болур чер участоттары оларын эзе- ринг эгдиз бээр — ол на- рын айтырларынч бирээ- ан.

Ийи чус чыгам кызуур- тан кижилер нинтизи-биле 157 гектар парктарны, сад- тарны, 49 турлагларны ху- наажып турар. Ол черлерин септээринг база ажаарына күнөден эвээш эвес ала- хөргөңүн кийрген. Берти- чуртунда дагы парк байлар- нын сонуургалын болдуру- туур. Ол паркты 1764- 1813 чылдарда туруп тур- гускан.

ЧУРУКТА: парк деви- сээринде бургуу шагыч багыч. АДН—СЭТА-нын фотоу.

ТЫВЫЛБААН ХОЛ

БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

1950 чылдарын ортан үзүндө «Чад орук» сов- хозтук № 3 хойжу Ойерга- зыны хойжуу брига- дын чайын Соол-Черниг Ха- мыр-Деспанге чайлап тур- ган. Ол үеде машина-тех- ника ховар. Малчынар кыжым-даа, чааындаа кө- жерде аат, шары амыгалап чороан. Хой кадарында ба- за аят шары.

Оларын улуг огу Маа- дыр, оон битези Баткар не- лезн хуниунде шары му- нуп алгаш хой кадарар. Бир-ле хуи дүшү үзүндө хойларын аат боданыче демижик кийрип ора. Соол-Черниг суундан хой- ларын сугтарип алгаш, хемин кежирипкен. Хойла- рын аал коданчык кийри- пен.

Соол-Черниг суу шапкын чер-ле болгай. Шарыныга ушканыг ийи адыкны сугну кежери-биле шары- нын кымчылаптар орта, оору эринти ала халырга, ийи адыкны суг ортузунга адылап калган.

Сугдан тура халдык кээрге, думазы Баткар турган «Холууну бирээни чок-тур» деп ыгнал чугаа- лаан.

Акмыз думазынын чуга- гааын думанаш, ышп туруп алгаш, хемин нуду думазынын холун дилеп, сугну ышп-биле булгап, өрткөч адыан чүкүш, ди-

леп маанп турган. Ол ке- лек черден думазынын хо- лун тып чадаан. Думазы ыгалаашаан. Оон думазы маанп келген, хо- лунче көөрге, хөйлөниин чейини иштинде халакай- нып турар болган.

Думазын чейин алгаш, өөнгө келген, алаанга ол дугайын чугалаарга, аа- зы олгуну хөйлөн ижугалап көөрге, холу сы- на берген, халакайны тур- ган.

Авазы кожаында акы- зы Мамайны чалап эке- лген, сынан холду экиче- ниң туттурган. ышп-биле чаталадып каан. Бичин кичинин сөөгү эттингел болган үр болбаанда этти- не берген.

Ол дугайында, ышп хол дилеп турган чугаа ол думазын чугалаарга эге- лээр, район иштинге та- тырныгыг чугаа болу та- раан.

Ам ол адыкчылар ка- йызы-даа дөртен хар ала берген. Акмыз Маадыр Эр- инде АКМК-да акжылчын, думазы Баткар ол-ла сох- хозунун оола бригадада хой малдан амыгалап чо- руур.

Оон дугайында ол ады- кчылар-биле чугалаарга, каттырып чугалаарлар болгай.

Николай СОЯН.

Төөгүлүг Тегеран конференциясы болган

бажынныг бир өрээлинде. В. ЗУФАРОВТУҢ фотоу.

Чарлалдар

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 3
БІРІНІ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 «Эртен». 9.05 Фин- ляндиялык ТВ-н көргүзүп тур. 9.30 «Анна Линса». Уран- чечен фильм. 11.00 Уругларга дамчылыга (не- мец дыл ичээли). 12.00 ТМА. 12.15—12.35 «Өнөй мыр». Телефильни баш- тайгы көргүзү.

13.55 «Телемист». 14.40 «Блокнот». 14.15 Эконом- ка агентствосун. 15.15 Ольга Иванованың кичөөлдөрү. 15.30 «Дон Кихоттун бо- гаш Санчону амыдырал- чуртталгасы». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги фильм. 1-ги сериясы. 16.35 Уруглардын музыка клубу. 17.35 Мультифильм. 17.45 Соуругантарга. 18.00 Узел. Бодау. Конверсия айтыр- галары. 18.30 ТМА. 18.45 «Ялта-91». 19.00 Финляндиялык ТВ-н көргүзүп тур. 19.25 «Анна Линса». Уран- чечен телефильм. 21.00 Информастык программа. 21.35 «Чакыт дайын». Барында- лыг фильмин баштайгы көргүзү. Бирги фильм. 22.40 Эстрада программасы. 00.15 Улустун аялгалары. 00.30 ТМА. 00.45—01.50 П. И. Чайковский. «Ман- фред».

ИЙНИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН
8.00 Эртенги гимназия. 8.20 Француз дыл. 1-ги чылы. 8.50 Француз дыл. 2-ги чылы. 9.20 Мультифильм. 10.00 Барындаалыг фильм. 10.20 «Орус кул- тура дугайында беседалар. 12-ги дамчылыга. 11.00 «Маргыш чугаа». 13.00 Телефильмин баштайгы көргүзү. 13.30 Камердинг музыкалы концерт. 14.40 «Силерге ынак турдум». 15.10—15.40 Ритмичн гим- настика.

Ужуражылга болур

1991 чылдын декабрь 7-де Политиктиг чырымынын бажымынга концерт болур. Аяа филармония- нын коллективтери кийрип. Программага: Ырык бол- гаш таныныч «Саян» кү- рүне ансамбли, «Чалыны» эстрада-дирге чөлү. «Аян» болуу, филармония- нык ыражылары. Артистрин көрүкчүлөр- биле «чугаадычы» ужура- жылгасы база болур. Концерт 15 шапта эге- лээр. Политиктиг чырымынын бажымында болган фил- дармонияда кассалар амыгалап турар.

КЫЗЫЛДЫН СҮТ КОМ. БИНАДЫ

Чурттагы чурттагы чоңуу сүт шилдерин дарыг дуулап турарын дилеп тур. САВА ЧОГУНУЧ ХАРААЗЫНЫН ДЫ СҮТТҮ САВАЛАП КУ- ДАРЫ БЕРГЕДЕП ТУРАП. Шилдерин мажанынег кандай-да хааржа-корина- ларга хулап алыр. Сүт шилдерин хулап албай барганын дугайын 4.17-89 азы 4.11-60 телефоннараже долганар.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН. НУН ХҮРЭШ ФЕДЕРАЦИЯЗЫ

1991 ЧЫЛДЫН ДЕКАБРЬ 7-ДЕ ЧАДААНА ХОШРАИГА ТЫВА ХҮРЭШТИН УЛУГ БАЙЫР. ДАЛЫН ЭРТТИРИН ДЫННАДЫП ТУР.

Республика чергелдиг тыва хушраш маргылааларына шагналдыг черлерин ал чо- раан мөгелерин бир бөлүкчө, а оон артык мөгелерин ба- за бир бөлүкчө үскен ТЫВА ХҮРЭШ маргылаазы бо- лур. Шаинал фондуу—4 муң рубль түнүг.

Кызылдың эчки училище- зинге

Кызылдың эчки училище- зинге дипломнот электрик дарыг хергелетини турар. Келир адрези: Кызыл хоорай. Кечил-оол кудум- чуу, 2. ачкы училищенин кал кидизин.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

КЫЗЫЛДЫН СҮТ КОМ. БИНАДЫ

Чурттагы чурттагы чоңуу сүт шилдерин дарыг дуулап турарын дилеп тур. САВА ЧОГУНУЧ ХАРААЗЫНЫН ДЫ СҮТТҮ САВАЛАП КУ- ДАРЫ БЕРГЕДЕП ТУРАП. Шилдерин мажанынег кандай-да хааржа-корина- ларга хулап алыр. Сүт шилдерин хулап албай барганын дугайын 4.17-89 азы 4.11-60 телефоннараже долганар.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН. НУН ХҮРЭШ ФЕДЕРАЦИЯЗЫ

1991 ЧЫЛДЫН ДЕКАБРЬ 7-ДЕ ЧАДААНА ХОШРАИГА ТЫВА ХҮРЭШТИН УЛУГ БАЙЫР. ДАЛЫН ЭРТТИРИН ДЫННАДЫП ТУР.

Республика чергелдиг тыва хушраш маргылааларына шагналдыг черлерин ал чо- раан мөгелерин бир бөлүкчө, а оон артык мөгелерин ба- за бир бөлүкчө үскен ТЫВА ХҮРЭШ маргылаазы бо- лур. Шаинал фондуу—4 муң рубль түнүг.

Кызылдың эчки училище- зинге

Кызылдың эчки училище- зинге дипломнот электрик дарыг хергелетини турар. Келир адрези: Кызыл хоорай. Кечил-оол кудум- чуу, 2. ачкы училищенин кал кидизин.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Кызыл хоорук-кочмонун

культура кидизин хоорай- нын бугуругелеринден бол- гаш организациаларында Чаа чыл үтүнөнтөр бол- ган дыштаналга кезээлерин арттирине чагыларын сүмелээр. Күрөлдүн-биле чийнээр. Ферманьста байдал чогулаалыг апар чы- лар. Иччалла-даа ам-даа эде- чилер, чаарты чүдүлөрү бажын ашкан. Бо амыла улам мергелер, соуугалым чаттан. Алымыны хуи бугу амык олурарына өөрчү чорур мен.

Монгу Көзүндөй

ШАГДАГЫ ЧАСТЫЧ ЧЫЛЫ

Тоожудан үзүндү

(Төнчүзү. Эгеи № 204 «Шында»).

Механик кезек када ыт чок таапылап олур. Аяа оон ылай чүңү-даа ытта- ваан мен. Кичим үнүп чо- рууда сагжыкыга чугаа четпейн барганы илден, хөмнүг-хөөн чок үнүтү. Кичим бажында ырай бээр билет, тура халып келдим. Чүңү канчаар чок. Клубта аныктар-биле чугалашым. Белек шынап-ла Серемааны кудалап алыр деп турары шын бе дээрин билди алыксанымны чүгө деңээр.

Ийе, оон оозу шып бол- ган. Харын-даа Белек Са- ынновичини ада-иези Се- ремаанын ада-иезини ба- рын, уругу айтырып чо- рааным каш хонгонда ды- налы берген. Ичкан Се- ремаа Улан-Удэге хөвээр турган. Ылыг аныгыл Серемааны Белек кудала- лаар кылдыр тоун айтырып алган деп чугаа суурга дыгын тарай берген.

Ола бүгүн Серемааже дынадып бикимди. Ха- рын-даа телефон дамчып, тыр чугаа чагыдып алгаш, чугалашкан-даа бис. Ол бүгүн соонда, кезек када оожургай берген мен. Апрель айнын төнчүзүндө тоонкуму чединишкени доостум. Ам эскер амыгалап чорутурун шийтирлеп алгаш турдум. Мени бир- ле хун чоотраже кел дээр. Ичкан соохоз директору шөлөөгө турган. Кол иң- жөөр Белек билгел били- дер курче чоруткан. Сов- хоз директорунун орунуга кол механик Ондар амыгалап олур.

Че, думам. Часык хову ачылы келди. Мыл- лаагы бензозуу адуур бикимди чурттуу Чаа бен- зозов адылап, ону муңул чок. Техникти чөвүлөпө сүмелештирис. Чүү деп бо- лар сен? — дей-дир. Кезек боданын олур мен. Машина база чаа. Дарга- лар шупту дилеп турар Терзэн черинден эскер чорутурун алам база чө- шөөрөөн турар.

— Адыр, баштай аам- биле харылашым, оон ай- тырып көрөй — дидим. — Авам чөшпээренин бол- за, бензозуу мунар мен. Авам-биле чугалаш- ырымга. — Бодун-на бил, олгум. Дооар черин база дооуу алгандыр сен. Ам шору эртем-билингил апгаран кичи бодун шийтирленизе чүл? Мен-даа тоовас мен. Сен наа-даа анылаар болуза, деткир мен, ол- гум.

Оон кадында Кызылдан телеграмма келген. Көдө амыгалап министрөө. Чө- зү мени келдириген. Чө- зү мени соохотунга амыгалап сүмелээ. Кол иң- жөөр хергелетини тур- гар. Ажылда зоран ху- лап алыр апар. Кандык- лаа амыгала берге болгай. Ону кылып шыдаадым, практика чогууму, төрөн

суурдан үнүп, эскер амыгалап шыдаадым чугаа- ладым. Чүгө дээр кырган нем-даа. Ол эскер кай- нар база чоруп шыдаас дидим. Министрөөнүг кидис эргекчизин мени беш-даа халыптады.

— Ажылдагыларга спе- циалистер агаар дег хер- ректиг турла, партия бол- гаш чаадылган ол хире чөдөп турла, билин, кужун чоңга бараалда- рында олспакыраар, хуу- да думан хараар чоруткан уштуу болза — эки-дир ийин. Сени соохотун тус- кай эртемнилер аамок мактады. Ажылга база шынар-тыр сен. Техника- га сундулуп ийин диди. Ону хулап албас болза хорюк.

Каш хонгонда Өвүрге амыгалап чедип келген мен. Баштайгы үедегелер туртуулаан. Чаа амыгалап келген соохотун техник- на талазы-биле шынар хандыгыткан болзоок, ба- ласыда бар техникалык чартыг кезин амыгалап чок турар болган. Чандыктары аамок тоймалаттыган. Чө- лөм, кичим, мылаан, ме- нэ чангыс сөс-лаа ытта- пай, маанп чоруй барды. Көдөзлөни берген туруп калдым. Кырымче чангыс дүжүлөк-биле дөмөй болган. Эзэн болганда, соондан чокулады маанп чөдө бөдүм.

— Адыр, маа. Чүү бол- ду? Чүңү ычнал турар кичи сен? — деп чедип чадай-чадай алгырдым.

— Кичи соондан мажы- ва! Ол Солчур чурттуг, со- лун кызып-биле мээк ка- раамга канан-даа көзүлө! Самык чүлө! — деп алгы- гаши, арын чорутууг кыл- дыр хоралап турган эс- керген мен. Ол донгаван- ыт ырап чоруй барды. Мен чок көрүп туруп кал- ган мен. Ам хамык чүлө буураш. Мени дөңкөнип келген. Мөңөз бугуруе, чангыс сөс-лаа адылаас, чангыс кенен, ышп кылды- ра, ышп чөгөнгөй болганы ол бе? Чүңү-биле шыны- дып болуруу? Башка үс- даан болдулар кирип эде- лээр.

Багай аамын бажымыга чедип келген, ыт чок олур мен. Авам мөңө хыгыртгай араар берген:

— Шып чүлө бе, мөңө чүлө бе, сен. Солчур чурт- туг кысы-биле кымга-даа ыттапкан олур? — алган деп чүлө, олур?

— Чок, чо-оок, Маажа кым ышп чүлө таралдым чүлө?

Авам мээк айтырымын дынаштып, кайгай-ла берди. — Мындаа! Өвүр амык чоран улус ычнал келген. Ону дынашкан-на кичи чөк:

— Шып чүлө бе, мөңө чүлө бе, сен. Солчур чурт- туг кысы-биле кымга-даа ыттапкан олур? — алган деп чүлө, олур?